

Etika v dobi sebičnosti

Peter Singer

Ali je sploh še kaj, za kar bi lahko živeli? Ali je poleg denarja, ljubezni in ljubeče skrbi za družino še kaj, kar bi bilo vredno našega prizadevanja? In če je, kaj bi to bilo? Čeprav je pogovor o »živeti za nekaj« rahlo religiozno obarvan, pa mnogi ljudje, ki sploh niso verni, občutijo tesnobo ob misli, da so mogoče spregledali nekaj osnovnega, kar bi dalo njihovega življenju manjkajoči pomen. To so ljudje, ki tudi niso globlje zavezani nekemu političnemu prepričanju. V zadnjem stoletju je politični boj pogosto zapolnil prostor, ki ga je v drugih časih in kulturah imela religija. Vendar pa po premisleku novejših zgodovine nihče več ne more verjeti, da bo lahko le politika rešila vse naše probleme. A za kaj drugega lahko še živimo?

Odgovor je v etičnem življenju. Na ta način postanemo del velike, večkulturne tradicije. Še več: odkrijemo, da živeti etično ni samožrtvovanje, ampak samoizpolnitev. Tisti, ki delujejo etično, predstavljajo alternativni način življenja in so v konfliktu z ozko, pridobitniško in tekmovalno sebičnim prizadevanjem, ki je tako opazno zavladal Zahodu in sedaj neizpodbitno tudi nekdanjim komunističnim narodom. Toda zakaj bi se nekdo sploh odločil za etično alternativo? Narava etike je pogosto napačno razumljena. Etike ne moremo skrbiti na niz preprostih pravil, kot so »ne laži«, »ne ubijaj«, ali »ne imej spolnih odnosov zunaj zakonske zveze«. Pravila so uporabna pri vzgoji

otrok in nas vodijo, ko nam je težko mirno in preudarno misliti. V nekem pogledu so kot kuharski recepti. Za neizkušenega kuharja so bistveni, izkušeni kuhar jim sledi, a dober kuhar ve, kdaj in kako kaj prilagoditi. A kot nobena kuharska knjiga ne more predvideti vseh okoliščin, v katerih morate pripraviti okusen obrok, tako je tudi življenje prerazgibano, da bi niz pravil lahko bil edini izvor moralne modrosti.

Ta analogija ne bi smela iti preda-leč. Nadebudni glavni kuhar potrebuje kar nekaj časa, da pride do točke, ko lahko neodvisno oceni recept in se odloči za njegovo izboljšavo. Vendar pa imamo vsi pravico, da samostojno premišljujemo o etiki. Obstoječa moralna pravila pogosto niso tista, ki bi jih danes močno potrebovali pri učenju otrok. Nasprotje med lastno koristjo in etiko obstaja neodvisno od religiozne, ali določene, krščanske etike; vendar pa je tradicionalni krščanski poudarek na zavračanju neškodljivih telesnih užitkov, predvsem seksualnih, močno odgovoren za povečevanje tega nasprotja do stopnje, ko pri mnogih ljudeh počí. Posledica je opuščanje etike ali pa občutek krivde.

Danes se veliko govori o upadanju etike. Tisti, ki o tem govorijo, merijo pravzaprav na zmanjšano upoštevanje določenih etičnih pravil. Ne vem, ali je do tega res prišlo. (Kdo sploh to ve? Nedvomno lahko nekdo pride na dan s statistiko, ki kaže, da danes več ljudi kot pred desetimi leti priznava, da laže; a mogoče so ljudje postali le bolj pošteni, ko to priznavajo!) Kakor koli že, če je prišlo

do takega upada, to še ne pomeni, da se je to zgodilo z etiko, ampak le z upoštevanjem etičnih pravil. Ali je to dobro ali slabo? Ali ljudje kršijo pravila, ker jih etika ne briga in jih zanima le zadovoljitev njihovih lastnih kratkotrajnih želja? Ali pa kršijo pravila, ker so ugotovili, da jim lahko upoštevanje pravil v določenih okoliščinah bolj škodi kot koristi? Potem je tako ravnanje etično.

Pogosto je slišati, da je etika »v teoriji čisto v redu, ne pa tudi v praksi«. Res ne moremo biti zadovoljni z etiko, ki ne ustreza neizprosno vsakdanjemu življenju. Če nekdo predlaga tako plemenito etiko, da bi živeli v skladu z njo bilo katastrofa, potem ta etika – ne glede na predlagatelja – ni plemenita. To je neumna etika, ki jo je treba odločno zavrniti. Etika je praktična, ali pa ni zares etična. Če ni dobra v praksi, tudi ni dobra v teoriji. Da bi se izognili pasti nedelujoče etike, se moramo znebiti ideje o etičnem življenju kot absolutnem upoštevanju niza nekih kratkih in preprostih moralnih pravil. Razumevanje etike, ki omogoča upoštevanje posebnih okoliščin, v katerih se lahko najdemo, je že glavni korak za doseg etike, ki je zares uporabna kot vodilo življenja.

Zato si etičnega pristopa k življenju ne smemo predstavljati kot podobno kamniti plošči z vklesano zapovedjo »ne smeš«, ki prileti z nekega dela naše zavesti vsakokrat, ko začnemo uživati. In ne smemo si ga predstavljati samo kot ideal, ki nima nobene zveze s tem, kar počnemo tu in sedaj. Etično življenje bi si morali predstavljati kot življenje, ki je

rezultat pozitivne izbire ciljev in sredstev za doseg teh ciljev. A to je še vedno preveč splošno. Kaj pa, če je moj izbrani cilj živeti lahkotno in razkošno? Ali je to etični cilj? In če ni, zakaj ni?

Recimo, da si za svoj cilj izberem svojo lastno srečo. Ta cilj zasledujem učinkovito. Ali živim etično? Z drugimi besedami, ali sem lahko hkrati popolnoma sebičen in etičen? Eden od verjetnih razlogov, da to ne morem biti, je ta, da pri zasledovanju lastne sreče oviram druge pri zasledovanju njihove. Mogoče nisem niti pomislil na to možnost. Mogoče sem na to pomislil, a sem to misel takoj opustil kot irelevantno, saj me zanima le moja sreča in ne tudi sreča drugih. V obeh primerih se nisem odločil etično. Delovati etično pomeni delovati na način, ki ga lahko drugim priporočimo in upravičimo, saj je to bistveni del pomena etičnega. Kako naj drugim priporočim in upravičim dejanja, ki temeljijo le na cilju povečevanja moje lastne sreče? Zakaj bi drugi ljudje imeli mojo srečo za pomembnejšo od svoje? Lahko se strinjajo, da imam razlog za povečevanje svoje sreče, a prav tak način razmišljanja bi jih vodil pri pospeševanju njihovih lastnih interesov – prav tega pa jim ne morem priporočiti. Če so namreč tako odločni braniti svoje lastne interese, kot sem odločen jaz, me lahko ovirajo pri zasledovanju mojih.

Iz tega sledi, da je skrb za lastni interes brez ozira na posledice za druge iracionalna. Sledi, da tako življenje ne more biti etično. Ker pa je ta zaključek odvisen od pomena

«etičnega», iz njega ne moremo izpeljati nobenega priporočila, kaj je ali ni pametno oziroma razumno. Nekateri filozofi trdijo, da je nelogično reči: »Vem, da bi, etično gledano, moral to storiti, a se ne morem odločiti, ali naj to storim ali ne.« Vendar pa vsi dokazi, ki naj bi kazali na to nelogičnost, poskušajo izpeljati svoj sklep o racionalnosti delovanja iz pomenov takih besed, kot so »dobro« ali »moral bi«. Prav ta filozofski čarovniški trik pa je bil že zdavnaj razkrinkan. Besede »dobro« in »moral bi« lahko definiram po želji. Ne da bi storil logično napako, lahko vedno rečem: »Če je to tisto, kar pomeni 'dobro', potem tega nočem početi.« Prezreti vsako upoštevanje etike najbrž res ni modra izbira, a nekaj povsem drugega je reči, da je nekoherentna ali protislovna.

Živeti etično pomeni premišljevali o stvareh, ki so zunaj lastnih interesov. Ko mislim etično, se sicer poenotim s svojimi potrebami in željami, toda kot tak živim med drugimi, ki imajo svoje potrebe in želje. Ko delujemo etično, bi morali biti sposobni to delovanje upravičiti na način, ki bi prepričal vsako razumno bitje. Da je to bistveni pogoj za etiko, so spoznali že pred davnimi časi in v različnih kulturah, a zelo natančno je to oblikoval nekdanji profesor filozofije morale na univerzi v Oxfordu, R. M. Hare, ki pravi, da je naše ravnanje etično le takrat, ko je obče veljavno. S tem noče reči, da mora naše ravnanje ustrezati različnim situacijam, temveč da moramo biti pripravljeni tako ravnanje priporočiti neodvisno od naše hipne vloge in

neodvisno od koristi oziroma izgube, ki nam jo ravnanje prinaša. V bistvu to pomeni, da se moram, če mislim etično, pred vsakim ravnanjem postaviti v položaj vseh, ki jih moje ravnanje prizadeva (upoštevaje njihove preference). Na najosnovnejšem nivoju etičnega mišljenja moram premisliti tako interese svojih sovražnikov kot interese svojih prijateljev, tako interese neznancev kot interese svoje družine. In šele potem, ko sem v celoti upošteval interese in preference vseh teh ljudi, in ko ne vidim nobene druge alternative, lahko iskreno rečem, da moram tako ravnati.

Vendar v vsakdanjem življenju ob vsakokratni moralni dilemi ne morem vsakič znova skozi tak zapleten način razmišljanja. Prav zato potrebujemo moralna pravila – ne kot zbirko absolutnih moralnih resnic, ampak kot splošno zanesljiva vodila v normalnih okoliščinah. Harova razlaga narave etičnega mišljenja nam omogoča upoštevati vsa dejstva, ki so relevantna za etično vedenje. Hkrati pa kaže, zakaj etično mišljenje postavlja mejo, do katere lahko peljemo lastne potrebe in lastno srečo, potrebe in srečo naše družine, potrebe in srečo cele rase oziroma naroda. Živeti etično pomeni gledati na svet s širše perspektive in delovati v skladu z njo.

Prevedla Irena Zorko Novak